

MEDZIGENERAČNÉ SÚVISLOSTI JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE SLOVENSKEJ MLÁDEŽE NA SLOVENSKU A V MAĎARSKU – EMPIRICKÝ KONTEXT

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

Abstrakt: Cieľom predmetného článku je prezentovať výsledky empirického výskumu jazykovo-komunikačného správania slovenskej mládeže na Slovensku a v Maďarsku realizovaného v roku 2010 v oboch krajinách. Zámerom výskumu bolo sledovať prejavy hovorenej podoby slovenčiny v prostredí, v ktorom slovenská mládež používa spisovnú reč ako jazykovú formu spoločenského styku v škole – s priateľmi, rovesníkmi a v rodine.

Referenčný rámec príspevku obsahuje tri roviny analýzy:

- analýza miery znalosti slovenského a maďarského jazyka (v prípade slovenského jazyka jeho vybrané jazykové podoby);
- medzigeneračné súvislosti jazykovej komunikácie
- analýza vzájomných súvislostí ukazovateľov: znalosť jazykov vs medzigeneračné jazykové správanie

Kľúčové slová: Komunikačná znalosť jazykov, Slovenský jazyk, Maďarský jazyk, Generačný kontext

Abstract: An intention of this paper is to present the empirical research results of the Slovak youth lingual-communication behaviour in the Slovakia and Hungary, whereas this research work was performed in both countries in the year 2010. There were investigated expressions of a spoken form of the Slovak language in surroundings, which is typical for application of the written language as a form of a social contact in school – with friends, peers and in family.

The referential framework of this article consists of three analytical levels:

- analysis of a knowledge degree of the Slovak and Hungarian language (in the case of the Slovak language there are analysed its lingual appearances),
- inter-generation relations of the lingual communication,
- analysis of mutual contexts (dependence on identification signs).

Key words: Communication knowledge of languages, The Slovak language, The Hungarian language, Generation context

Poznámka: Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 2/93/2009

Úvod

Údaje o tom, ako príslušníci minoritného (aj majoritného) spoločenstva riešia jazykové komunikačné situácie v národnostne zmiešanom prostredí, majú základný význam pre poznanie ich jazykového vývoja. Týka sa to predovšetkým situácií v rodinách, ktorých vplyv sa uplatňuje vo výchove ďalšej generácie aj v pôsobení na ostatných členov rodiny. Rodina rovnako zohráva významnú úlohu pri odovzdávaní jazykových poznatkov a zvyklostí a tiež pri utváraní jazykového zamerania (vedomia) svojich detí.

V kontexte skúmania jazykových procesov slovenskej minority žijúcej prevažne v južných oblastiach Maďarská (Dolná zem) je potrebné si uvedomiť, že jej jazykový vývin sa vzhľadom na ich špecifický vývoj a etnické charakteristiky (Divičanová – Krúpa 1999; Homišinová 2009), uberal od monolingvizmu k nevyváženému bilingvizmu, s výraznou dominanciou jazykovej komunikácie v maďarskom jazyku a slabnúcim používaním materinského (slovenského) jazyka v rodinnom prostredí. (Divičanová 1999, 2002; Žiláková 2002, 2004; Homišinová 2003, 2006, 2007, 2008, 2011; Uhrinová 2002).

V príspevku budeme analyzovať výsledky výskumu v rámci riešenia grantového projektu nazvaného Jazykovo-komunikačné správanie slovenskej mládeže v Maďarsku a na Slovensku v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny, realizovaného v roku 2010 v oboch krajinách. Zameriame sa na skúmanie stavu bilingvizmu (znalosť slovenského a maďarského jazyka) a medzigeneračnú jazykovú komunikáciu členov oboch jazykových skupín.

1. Výskum jazykového správania slovenskej mládeže v Maďarsku a na Slovensku

Výskumu v rámci riešenia grantu sa zúčastnilo 200 respondentov slovenskej národnosti, vybraných kvótnym výberom. Do výskumnej vzorky boli zahrnuté:

- a) osoby slovenského pôvodu z hľadiska deklarovanej národnosti alebo materinského jazyka rodičov,
- b) ktoré podľa vlastného posúdenia ovládali hovorenú slovenčinu na úrovni bežnej komunikácie v rámci denného styku. Išlo o dve skupiny študentov rôznych typov škôl vo veku od 19 – 25 rokov: 100 Slovákov v lokalitách pôsobenia stredných a vysokých škôl v Maďarsku, vyučujúcich slovenský jazyk (gymnaziá v Budapešti

a v Békešskej Čabe, univerzity v Budapešti, Pilišskej Čabe, Ostrihome a Sarvaši) a 100 Slovákov žijúcich na národnostne zmiešaných (slovensko-maďarských) územiach SR a študujúcich na stredných a vysokých školách v: Dunajskej Strede, Štúrova, Kómárna, Šamoríne, Nitre, Rožňave a Košiciach.

Na zber empirických dát bol použitý pološtruktúrovaný dotazník. V príspevku budeme analyzovať výsledky, získané prostredníctvom časti aplikovanej metodiky nazvanej *Individuálne a skupinové jazykové procesy*.¹

2. Metodika

Podstatou ukazovateľa jazykovej znalosti bolo vlastné vyjadrenie resp. priznanie účastníkov výskumu v obidvoch krajinách² k ovládaniu vybraných podôb slovenského jazyka a tiež maďarského jazyka.

Otázka aplikovaná v metodike výskumu znela: Čo si myslíte, do akej miery Vy osobne ovládate uvedený jazyk? Išlo o schopnosť rozprávať v:

- spisovnom slovenskom jazyku (jazyk akým sa hovorí v TV, rozhlase),
- hovorovej slovenčine (bežný jazyk komunikácie),
- slovenskom nárečí,
- maďarskom jazyku.

Respondenti na sedembodovej posudzovacej (ratingovej) škále (od vôbec nerozprávam – 1 po veľmi dobre rozprávam – 7) hodnotili mieru svojej znalosti, resp. svoju komunikačnú schopnosť v slovenskom a maďarskom jazyku.

Podstatou ukazovateľa medzigeneračnej jazykovej komunikácie bolo skúmať aká je voľba komunikačného jazyka v rodinnom prostredí účastníkov výskumu. Znenie otázky bolo nasledovné:

Ktorým jazykom prevažne hovoríte v súčasnosti?

- so starým otcom,
- so starou matkou,
- s otcom,

¹ O koncepte projektu a ďalších výsledkoch pozri 3. číslo časopisu Človek a spoločnosť 2011 <http://www.saske.sk/cas>

² Vzhľadom k dlhodobému spolužitiu Slovákov a Maďarov na národnostne zmiešanom území Maďarska a Slovenska a predpokladom znalosti uvedených jazykov, sme uvedený ukazovateľ aplikovali u obidvoch jazykových skupín.

- matkou,
- so súrodencami,
- s príbuznými (v rodine).

Použitá päťbodová škála umožňovala pri každej položke výber nasledovných variantov: 1 – len slovensky, 2 – viac slovensky ako maďarsky; 3 – rovnako slov. aj maď.; 4 – viac maďarsky ako slovensky; 5 – len maďarsky.

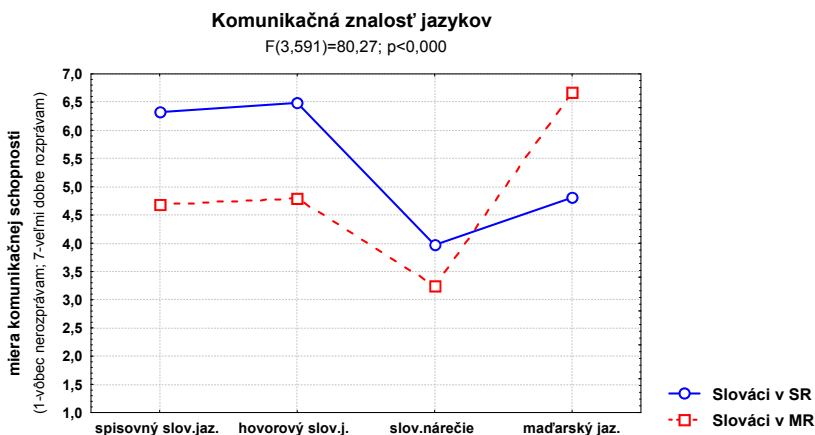
Aplikovaná viacbodová posudzovacia škála u obidvoch ukazovateľov umožňovala realizovať *analýzu variancie* na posúdenie rozdielov medzi priemermi príslušných položiek: dvojrozmernú analýzu rozptylu – two way ANOVA (graf č. 1, 2 a 3), za použitia F-testu (minimálne kritérium významnosti $p \leq 0,05$), ktorá naznačuje súvislosti medzi ukazovateľmi.

Výsledky analýz prezentujeme v grafickej podobe.

3. Výsledky

Výsledky miery komunikačnej znalosti jazykov, ktoré s istými obmedzeniami zároveň charakterizujú stav bilingválneho správania slovenskej mládeže na Slovensku (SS) a v Maďarsku (SM), uvádzame prostredníctvom grafu č. 1.

Graf č. 1:

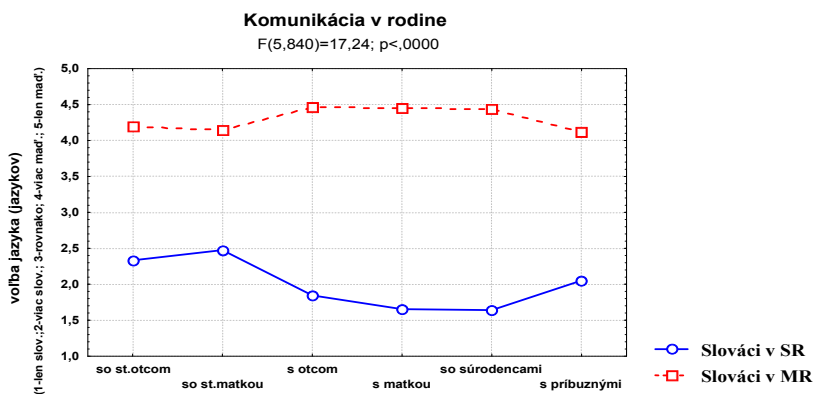

Zdroj: Vlastné spracovanie

Z priemerných hodnôt grafu je zrejmé, že slovenská mládež na Slovensku (SS₉₉) podľa vlastného vyjadrenia veľmi dobre komunikuje v spisovnej (\bar{x} =6,32) aj v hovorovej slovenčine (\bar{x} =6,48), regionálne nárečie ovládajú na priemernej úrovni (\bar{x} =3,97) a maďarský jazyk na nadpriemernej úrovni (\bar{x} =4,81). U slovenskej mládeže v Maďarsku (SM₁₀₀) sa potvrdila najvyššia komunikačná znalosť maďarčiny (\bar{x} =6,72), dokonca ešte vo vyššej miere ako sa vyjadrili Slováci v SR vo vzťahu k obidvom varietam slovenčiny. Potom nasledujú dve podoby slovenčiny (zhodne na nadpriemernej úrovni \bar{x} =4,58; 4,66) a na najnižšej, podpriemernej, úrovni komunikujú v nárečových podobách slovenčiny (\bar{x} =3,15). Rozdiely medzi skupinami sú štatisticky významné v prípade posudzovania spisovnej a hovorovej slovenčiny a tiež maďarčiny ($p \leq 0,000$; $F=80,27$).

Výsledky medzigeneračnej jazykovej komunikácie prezentujeme na grafe č. 2.

Graf. č. 2:

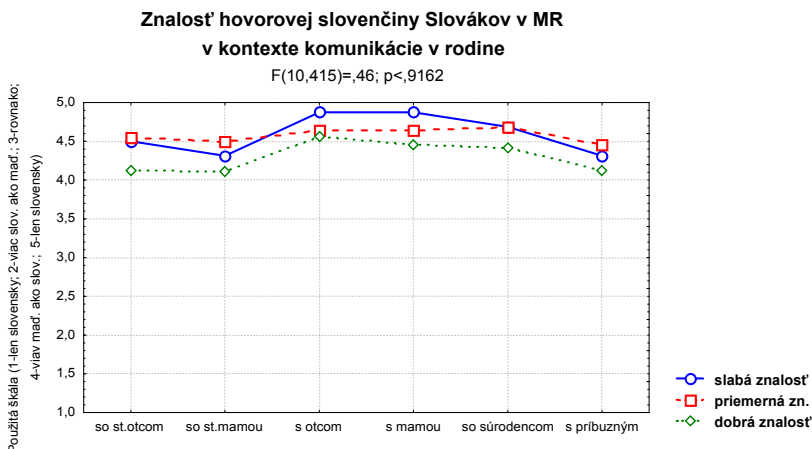
Zdroj: Vlastné spracovanie

Z priemerných hodnôt odpovedí respondentov je zreteľná diferencovanosť obidvoch skupín predovšetkým vo vzťahu k voľbe jazyka komunikácie. Kým slovenská mládež v SR (SS₇₈) preferuje s rodinnými príslušníkmi komunikáciu viac v slovenskom jazyku, slovenská mládež v MR (SM₉₂) preferuje komunikáciu viac v maďarskom jazyku, a to bez ohľadu na adresáta komunikácie. Čo sa týka adresáta komunikácie výraznejšie rozdiely zaznamenávame v prípade podskupiny Slovákov v SR, ktorých jazykové správanie so starými rodičmi a so

vdialenejšími príbuznými je obohatené aj komunikáciou v maďarčine (so starými rodičmi komunikujú takmer v rovnakej miere v oboch jazykoch). Ak zoberieme do úvahy, že polovica respondentov (SS) potvrdila u svojich starých rodičov vyše 50 %-né zastúpenie maďarského materinského jazyka (starí otcovia 52 %; staré matky 57 %), takéto výsledky nie sú nijakým prekvapením.

V kontexte vzájomného pôsobenia oboch ukazovateľov (jazyková znalosť a medzigeneračná jazyková komunikácia) nás zaujímalo, či spolu nejakým spôsobom súvisia a ak áno, ako. Podrobili sme ich preto ďalším analýzám, ktoré vypovedajú o týchto súvislostiach. Z položiek ukazovateľa jazykovej znalosti sme v prípade SM³ vybrali položku znalosti hovorovej podoby slovenčiny. Pri ukazovateli medzigeneračnej komunikácie sme pri analýzach aplikovali údaje modifikovanej škály⁴. Výsledky SM prezentujeme na grafe č. 5.

Graf č. 3:

Zdroj: Vlastné spracovanie

³ U skupiny Slovákov v SR takto realizovaná analýza by nebola zmysluplná, keďže až 94,9 % odpovedajúcich respondentov sa zaradilo do skupiny dobre komunikujúcich v hovorovej slovenčine.

⁴ Zlúčením jednotlivých bodov škály boli vytvorené 3 skupiny respondentov so slabou (hodnoty 1+2+3=1), priemernou (hodnota 4=2); a dobrou znalosťou hovorovej slovenčiny, resp. maďarčiny (hodnoty 5+6+7=3).

Z realizovaných analýz vzájomných súvislosti obidvoch ukazovateľov v prípade SM₈₆ vyplynulo, že miera znalosti hovorovej slovenčiny neovplyvňuje ich komunikáciu v medzigeneračnom kontexte, inak povedané, nie je rozhodujúce do akej miery ovládajú respondenti hovorovú slovenčinu v každom prípade volia prevažne alebo výlučne maďarský jazyk v komunikácii so starými rodičmi, rodičmi aj súrodencami. Hoci sú viditeľné mierne tendencie u respondentov, ktorí dobre ovládajú slovenčinu vo vyššej miere ju aj používajú v komunikácii s príbuznými, tieto tendencie nie sú štatisticky významné.

Záver

Z výsledkov skúmania znalosti jednotlivých jazykových podôb a medzigeneračnej jazykovej komunikácie môžeme konštatovať niekoľko zovšeobecnení.

Zo štruktúry jazykového ukazovateľa (znalosť vybraných jazykov a jeho podôb) vyplynulo, že prejavy bilingvizmu sú pre obidve jazykové skupiny – slovenskú mládež v SR aj slovenskú mládež v MR špecifické, determinované podmienkami a charakteristikami (dispozíciami) príslušných jazykových skupín. Slovenská mládež žijúca na národnostne zmiešanom území na Slovensku, podľa ich vlastného vyjadrenia, veľmi dobre komunikuje v spisovnej aj v hovorovej slovenčine, regionálne nárečie ovládajú na priemernej úrovni; jazyk kontaktnej – maďarskej minority ovládajú na priemernej úrovni. U slovenskej mládeže v Maďarsku sa potvrdila veľmi dobrá komunikačná znalosť maďarčiny, slovenský jazyk (všetky jej posudzované jazykové podoby) ovládajú, v zmysle metodiky, na nadpriemernej úrovni.

Zo štruktúry ukazovateľa medzigeneračnej komunikácie vyplynula diferencovanosť obidvoch skupín predovšetkým vo vzťahu k voľbe jazyka komunikácie. Kým slovenská mládež v SR preferuje s rodinnými príslušníkmi komunikáciu viac v slovenskom jazyku, slovenská mládež v MR preferuje komunikáciu viac v maďarskom jazyku, a to bez ohľadu na adresáta komunikácie. Čo sa týka adresáta komunikácie výraznejšie rozdiely zaznamenávame v prípade podskupiny Slovákov v SR, ktorých jazykové správanie s najstaršou generáciou (starí rodičia) je obohatené aj komunikáciou v maďarčine.

Z realizovaných analýz vzájomných súvislosti obidvoch ukazovateľov v prípade slovenskej mládeže v Maďarsku vyplynulo, že miera

znalosti hovorovej slovenčiny neovplyvňuje komunikáciu v medzigeneračnom kontexte.

Samozrejme si uvedomujeme, že znalosť príslušného jazyka nie je jediným determinantom ovplyvňujúcim jeho používanie a uvedený problém je potrebné skúmať v širších súvislostiach, v určitej jazykovej situácii – v určitom situačnom kontexte (historicko-spoločenský kontext, kontext hovoriaceho daného spoločenstva, interakčný kontext hovoriacich, jazykový kontext; bližšie J. Kiss 2002). V kontexte našich úvah je dôležitým skutočnosť, že v prípade slovenskej mládeže v Maďarsku faktor znalosti hovorovej slovenčiny nezohráva v medzigeneračnom kontexte významnejšiu úlohu.

Zoznam bibliografických odkazov

- DIVIČANOVÁ, Anna. 1999. Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapešť 1999, 335 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna. 2002. Dimenzie národnostného bytia a kultúry. Békešská Čaba: VÚSM, 2002. 533 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej. 1999. Slováci v Maďarsku. Budapešť: Press Publica, 1999, 128 s.
- HOMIŠINOVÁ, Mária. 2003. Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. (Vybrané výsledky skúmania stavu etnickej identity). Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Mozi Nyomda Bt 2003, 301 s. ISBN 963 206 993 5.
- HOMIŠINOVÁ, Mária. – VÝROST, Jozef. (Eds.). 2005. Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti (Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu), Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005, CD ROM, 136 s.
- HOMIŠINOVÁ, Mária. 2006. Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. (Teoretická a empirická komparatívna analýza skúmania etnických procesov slovenských minorít). Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Mozi Nyomda Bt 2006, 350 s. ISBN 963 8657375.
- HOMIŠINOVÁ, M. 2007. Jazykovo-komunikačné správanie pracovníkov/poslancov slovenských menšinových samospráv v Maďarsku. In: Sociálne a politické analýzy, 2007/1, s.102-135.
- HOMIŠINOVÁ, Mária. 2008. Identitás, nyelvháználát, asszimiláció. Etnikai folyamatok a magyarországi kisebbségi családokban. Budapest: MTA KI, Gondolat, 2008. 298 s. ISBN – 978 963 9610 927; ISSN – 1582 – 4479.
- HOMIŠINOVÁ, Mária. 2009. Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku (empirická analýza konštrukcie etnickej identity). In: Človek

- a spoločnosť. Košice: SvÚ SAV Košice, 1/2009, dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2009/1/5854/>.
- HOMIŠINOVÁ, Mária. 2011. Bilingvizmus – faktor etnickej asimilácie? In: Boris Michalík (ed.): Dynamika akulturácie na etnickej hranici. Nitra: FF UKF 2011, s. 30 – 37.
- KISS, János. 2002. Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002.
- UHRINOVÁ, Alžbeta. 2004. Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe. Békešská Čaba 2004. 282 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária. 2002. Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku. In: Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22. 2. 2002 FF UK v Bratislave. Bratislava: AEP 2002. s. 69 – 76.
- ŽILÁKOVÁ, Mária. 2004. Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Budapešť: ELTE BTK 2004. 220 s.

✉ **PhDr. Mária Homišinová, PhD.**
Spoločenskovedný ústav SAV
Karpatská 5 Košice
Slovenská republika
E-mail: homisin@saske.sk